

Sebastián
Sánchez
Nor El Messoudi

El paper dels educadors socials per a desenvolupar la cultura de pau a l'escola. Una proposta d'intervenció en educació primària

Recepció: 24/06/19 Acceptació: 31/07/19

Resum

La visibilització i el tractament educatiu de les manifestacions de la cultura de pau constitueixen un principi fonamental per prevenir qualsevol tipus de violència, que ens ajuda a ser conscients de la presència a les nostres vides de múltiples situacions pacífiques que podem utilitzar com a contingut educatiu per aprendre a gestionar conflictes de manera no violenta. Però en els sistemes educatius, especialment en els universals i obligatoris, no sempre comptem amb mitjans ni professionals adequats per formar en aquestes temàtiques, demandades paradoxalment per la societat com a responsabilitat de les institucions educatives perquè ensenyin a evitar i prevenir els comportaments violents. Partint d'una revisió dels fonaments teòrics aportats per la recerca per a la pau, vam realitzar una proposta d'intervenció educativa per a l'alumnat i el professorat d'educació primària en què destaquem el paper de l'educació social en la seva planificació, desenvolupament i avaluació, ja que la complexitat de l'acció educativa integral en les societats actuals fa necessari tenir en compte la interconnexió dels àmbits i contextos implicats així com el treball interdisciplinari de diferents professionals qualificats dedicats a l'educació.

Paraules clau

Educació social, cultura de pau, educació per al conflicte, convivència escolar.

El papel de los educadores sociales para desarrollar la cultura de paz en la escuela. Una propuesta de intervención en educación primaria

La visibilización y el tratamiento educativo de las manifestaciones de la cultura de paz constituyen un principio fundamental para prevenir cualquier tipo de violencia, que nos ayuda a ser conscientes de la presencia en nuestras vidas de múltiples situaciones pacíficas que podemos utilizar como contenido educativo para aprender a gestionar conflictos de modo no violento. Pero en los sistemas educativos, especialmente en los universales y obligatorios, no siempre contamos con medios ni profesionales adecuados para formar en estas temáticas, demandadas paradójicamente por la sociedad como responsabilidad de las instituciones educativas para que enseñen a evitar y prevenir los comportamientos violentos. Partiendo de una revisión de los fundamentos teóricos aportados por la investigación para la paz, realizamos una propuesta de intervención educativa para el alumnado y el profesorado de educación primaria en la que destacamos el papel de la educación social en su planificación, desarrollo y evaluación, puesto que la complejidad de la acción educativa integral en las sociedades actuales hace necesario tener en cuenta la interconexión de los ámbitos y contextos implicados así como el trabajo interdisciplinar de diferentes profesionales cualificados dedicados a la educación.

Palabras clave

Educación social, cultura de paz, educación para el conflicto, convivencia escolar.

The Role of Social Educators in Developing the Culture of Peace in Schools. A proposal for intervention in primary education

The drawing attention to and educational treatment of the manifestations of the culture of peace are a fundamental principle when it comes to preventing violence of any kind, helping us to be aware of the presence in our lives of numerous peaceful situations we can use as educational content with which to learn how to manage conflicts non-violently. However, in educational systems, and especially in a universal compulsory system, we do not always have the resources or staff with which to provide adequate guidance in these issues, the responsibility for which society paradoxically delegates to the educational institutions, to teach young people how to avoid and prevent violent behaviours. On the basis of a review of the theoretical foundations provided by research for peace, we drew up a proposal for an educational intervention for primary-school students and teachers in which we emphasized the role of social education in the planning, development and evaluation of the project, given that the complexity of integral educational action in our societies today makes it necessary to take into account the interconnection of the fields and contexts involved as well as the interdisciplinary work of the various qualified professionals involved in education.

Keywords

Social education, culture of peace, education for conflict, peaceful coexistence in school.

Com citar aquest article:

Sánchez Fernández, Sebastián; El Messoudi Ahmed Al-lal, Nor (2019). El paper dels educadors socials per a desenvolupar la cultura de pau a l'escola. Una proposta d'intervenció en educació primària. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 72, 51-74.

▲ Introducció

Són pocs els estats i països privilegiats que compten amb sistemes educatius universals, on l'escolarització s'estén des de la primera infància a la joventut, amb caràcter universal, gratuït i obligatori. Paradoxalment, en alguns d'aquests països, com ara el nostre, s'acostuma a infravalorar els serveis educatius, especialment els públics, i a convertir aquest èxit històric de la societat en una font de problemes. La importància de comptar amb un sistema educatiu universal resta moltes vegades enfosquida pels problemes que es produeixen diàriament en la pràctica educativa i la repercussió mediàtica que acostumen a tenir els que no se solucionen adequadament, i no passa el mateix amb els que sí es resolen satisfactòriament. A més, informes internacionals, com els PISA¹, esbiaixats cap al eficientisme (Gimeno, 1985), en els quals s'empren criteris predominantment economicistes (Carabaña, 2015), han agreujat la percepció negativa de l'educació com a bé públic, perquè entre els seus criteris d'avaluació no tenen en compte alguns de profundament educatius, com els serveis socials i familiars que els sistemes educatius proporcionen a la ciutadania més desfavorida sense que en sentit estricte els correspongui fer-ho.

No s'han creat els serveis imprescindibles per atendre les noves necessitats generades per les característiques dels serveis públics universalitzats

Aquesta valoració insuficient de l'educació com a servei públic, tal vegada perquè les estructures del sistema no s'han adaptat a les exigències dels sistemes universals generalment implantats en les societats democràtiques, sobretot si, com passa en el sistema educatiu del nostre país, són a més obligatoris i gratuïts, comporta la producció de queixes, moltes de les quals són justificades, especialment per part de la ciutadania, sobre els problemes de funcionament del nostre sistema educatiu. En gran mesura estan originades per la manca d'adaptació de les estructures d'un sistema parcial, elitista i de pagament a les d'un universal, obligatori i gratuït com l'actual, atès que fonamentalment no s'han creat els serveis imprescindibles per atendre les noves necessitats generades per les característiques dels serveis públics universalitzats, especialment si són obligatoris, com és el cas. Sens dubte, moltes d'aquestes necessitats estan estretament relacionades amb les competències i funcions atribuïbles als professionals de l'educació social, que encara resten molt lluny de comptar amb la presència i la formació necessària per atendre-les adequadament, en consonància amb els reptes que planteja Castillo (2019, p. 11) quan analitza les possibilitats i oportunitats de l'educació social dins dels centres escolars. En aquesta línia són interessants les conclusions de Bretones, Solé, Meneses, Castillo i Fàbregues (2019, p. 56) en la seva recerca sobre el posicionament de 498 equips directius de centres de primària i secundària de Catalunya sobre la incorporació d'educadors socials als centres.

Des dels centres educatius cal apostar per una formació que no només abasti els àmbits acadèmics clàssics sinó que inclogui entre les seves propostes la posada en marxa de projectes d'intervenció que permetin als menors comp-

tar amb estratègies per gestionar els conflictes de forma positiva sense recórrer a la violència i considerant-ho una oportunitat d'aprenentatge. Des de l'educació social s'han d'aportar iniciatives que fomentin un entorn caracteritzat per la interrelació, l'aprenentatge, la convivència, la socialització i la valoració de la diversitat partint dels principis de la cultura de pau, en la línia que ens apunten Gradaille i Caride (2018) relacionant l'educació social i la pau.

Però perquè els alumnes puguin comptar amb estratègies de gestió de conflictes i puguin ser educats en convivència, cal que els professors rebin també una formació adequada i actualitzada que els permeti transmetre els coneixements i portar a terme dinàmiques amb els alumnes de manera eficient. Per això, la nostra proposta inclou la formació del professorat en una temàtica amb la qual molts d'ells se senten compromesos com a ciutadans però que no sempre l'exerceixen com a competència professional (Sánchez, 2018).

Marc teòric

Cap a la cultura de pau com a cultura de l'escola

La primera definició de cultura de pau es va realitzar al Congrés Internacional de Yamoussoukro, Costa d'Ivori, el 1989, i va ser adoptada com a Programa de la UNESCO el 1995, tal com es va desenvolupar després en una publicació de la mateixa organització (UNESCO, 1996). Aviat es convertiria en un moviment mundial amb la implicació directa d'amplis sectors de la societat en tots els continents, fet que va motivar que les Nacions Unides proclamés l'any 2000 com l'Any internacional de la cultura de la pau, i la primera dècada del segle XXI com el Decenni Internacional de la promoció d'una cultura de pau i no-violència en benefici dels nens i nenes del món (2001-2010).

A la “Resolució 53.243. Declaració i programa d'acció sobre una cultura de pau”, aprovada per l'Assemblea General de Nacions Unides el 13 de setembre de 1999, després de definir la cultura de pau com “un conjunt de valors, actituds, tradicions, comportaments i estils de vida basats en una sèrie de principis i compromisos” (art. 1), i d'orientar sobre el seu desenvolupament en els dos articles següents, es reconeix expressament que “l'educació a tots els nivells és un dels mitjans fonamentals per a edificar una cultura de pau” (art. 4).

“L'educació a tots els nivells és un dels mitjans fonamentals per a edificar una cultura de pau”

Posteriorment, dins el programa d'acció, s'especifiquen diverses mesures per donar a conèixer la cultura de pau, estendre-la i consolidar-la, agrupades pels objectius següents: promoure una cultura de pau mitjançant l'educació; pro-

promoure el desenvolupament econòmic i social sostenible; promoure el respecte de tots els drets humans; garantir la igualtat entre dones i homes; promoure la participació democràtica; promoure la comprensió, la tolerància i la solidaritat; donar suport a la comunicació participativa i la lliure circulació d'informació i coneixements; i promoure la pau i la seguretat internacionals.

Per al primer objectiu, la promoció de la cultura de pau a través de l'educació, destaquen les mesures següents:

- Vetllar perquè els infants, des de la primera infància, rebin instrucció sobre valors, actituds, comportaments i estils de vida que els permetin resoldre conflictes per mitjans pacífics i en un esperit de respecte per la dignitat humana i de tolerància i no discriminació.
- Fer que els infants participin en activitats en què se'ls inculquin els valors i els objectius d'una cultura de pau.
- Vetllar perquè hi hagi igualtat d'accés de les dones, especialment de les nenes, a l'educació.
- Promoure la revisió dels plans d'estudi, inclosos els llibres de text, tenint en compte la *Declaració i el pla d'acció integrat sobre l'educació per a la pau, els drets humans i la democràcia* de 1995.
- Reforçar les activitats de les entitats destinades a impartir capacitació i educació en les esferes de la prevenció dels conflictes i la gestió de les crisis, la solució pacífica de les controvèrsies i la consolidació de la pau després dels conflictes.
- Ampliar les iniciatives en favor d'una cultura de pau empreses per institucions d'ensenyament superior de diverses parts del món.

Adquireix especial rellevància el “Manifiesto 2000”, que recull de forma resumida els sis principis clau que defineixen i determinen la cultura de pau

Per la seva aplicabilitat educativa adquireix especial rellevància el “Manifiesto 2000” (Borlaug *et al.*, 1999), document redactat per un grup de premis Nobel, que recull de forma resumida, amb un llenguatge senzill, els sis principis clau que defineixen i determinen la cultura de pau, i s'hi convida tothom a signar-lo i a comprometre's a respectar-los en la vida diària, amb el següent text:

Reconeixent la meua part de responsabilitat davant del futur de la humanitat, especialment per als nens d'avui i de demà, em comprometo en la meua vida diària, en la meua família, la meua feina, la meua comunitat, el meu país i la meua regió a:

- Respectar la vida i la dignitat de cada persona, sense discriminació ni prejudicis;
- practicar la no-violència activa, rebutjant la violència en totes les seves formes: física, sexual, psicològica, econòmica i social, en particular cap als més febles i vulnerables, com els nens i els adolescents;

- compartir el meu temps i els meus recursos materials cultivant la generositat per tal d'acabar amb l'exclusió, la injustícia i l'opressió política i econòmica;
- defensar la llibertat d'expressió i la diversitat cultural privilegiant sempre l'escolta i el diàleg, sense cedir al fanatisme, ni a la maledicència i el rebuig del proïsme;
- promoure un consum responsable i un model de desenvolupament que tingui en compte la importància de totes les formes de vida i l'equilibri dels recursos naturals del planeta;
- contribuir al desenvolupament de la meua comunitat, propiciant la plena participació de les dones i el respecte dels principis democràtics, amb la finalitat de crear junts noves formes de solidaritat.

Com assenyala Cerdás-Agüero (2015), per poder fomentar una cultura de pau a les escoles cal que es dugui a terme un procés d'educació per a la pau en els centres educatius que impliqui una transformació de les mentalitats i les conductes, tant a nivell individual com col·lectiu, que doni lloc a accions eficients.

Els conflictes i el seu potencial educatiu

La recerca per la cultura de pau (Molina i Muñoz, 2004; Jiménez, 2009) ens presenta el conflicte interpersonal i grupal com una cosa consubstancial a la vida, cosa que ens porta a afirmar que on hi ha vida hi ha conflicte, i és ben clar que hi ha pocs llocs amb més vida que els espais escolars. D'entrada, les conseqüències són clares: hem d'aprendre a conviure amb els conflictes i fins i tot, en determinades condicions, utilitzar-los com a recurs didàctic. Des de l'educació social cal dur a terme intervencions en les quals els menors siguin capaços de solucionar els conflictes de forma no-violenta i d'aprendre'n. Per això és fonamental que sàpiguen diferenciar el conflicte de la violència i que comptin amb les habilitats, les estratègies i els valors per gestionar adequadament el conflicte sense recórrer a conductes violentes.

És important tenir en compte que les accions que es duguin a terme no serviran de res si els professionals que pretenguin fomentar la cultura de pau en educació no tenen en compte que han de servir d'exemple, atesa la forta influència de l'aprenentatge per imitació en els espais educatius, especialment per a aquesta mena de continguts. Gestionar els conflictes amb mesures autoritàries i estratègies exclusivament punitives que anul·lin la participació de l'alumnat afectarà negativament la formació en gestió positiva dels seus conflictes i, per tant, les seves relacions interpersonals i intergrupals (Sánchez, 2018). A més, els comportaments que aprenen en l'ambient familiar o al carrer també repercuteixen a les escoles. Per tant, si es pretén fomentar la cultura de pau en els centres educatius cal conèixer els contextos que influeixen la vida diària dels nostres estudiants.

Cal que es dugui a terme un procés d'educació per a la pau en els centres educatius que impliqui una transformació de les mentalitats i les conductes

Si es pretén fomentar la cultura de pau en els centres educatius cal conèixer els contextos que influeixen la vida diària dels nostres estudiants

Per gestionar els conflictes podem emprar diferents estratègies. Sánchez, Pérez de Guzmán, Rebolledo i Rodríguez (2019) ens suggereixen que les més habituals en els espais i àmbits educatius serien les següents:

- La *resolució*, en la qual preval la intervenció externa als implicats en el conflicte. Per exemple, un adult (professor, familiar, etc.) en un conflicte entre infants; o un expert (jutge, mediador, etc.) en un d'entre adults. En les pràctiques educatives, la intervenció del professorat en una relació conflictiva entre alumnes dependrà en gran mesura de la seva preparació i de la capacitat que tinguin per a desenvolupar per si mateixos l'estratègia següent.
- La *regulació* o *autoregulació*, on preval l'actuació directa dels afectats pel conflicte, assumint les seves responsabilitats en tot el procés de gestió. El paper dels agents externs, si n'hi ha, és més subtil, i es concentra fonamentalment en tasques de mediació, assessorament, observació i acompanyament, i la seva intervenció ha de restar en un segon pla. En els espais escolars és freqüent que els mateixos infants iniciïn, en la majoria dels casos, l'autoregulació d'un conflicte, especialment si han tingut experiències formatives prèvies.
- La *transformació*, marcada per la recerca i la realització de canvis d'escenaris, ambients i protagonistes influents i implicats en el conflicte. Un exemple freqüent en els escenaris educatius és el canvi de companys, de classe o fins i tot d'escola.

Podem afegir-hi la *provocació* “controlada” dels conflictes per aprendre a gestionar-los en situacions reals viscudes en primera persona, i l'*evasió* amb tàctiques per esquivar-los i evitar-los amb la intenció d'abordar-ne posteriorment la gestió o per mirar d'oblidar-los, tot i que aquesta és l'opció menys recomanable des del punt de vista educatiu.

Per la seva banda, la *mediació* és considerada una tècnica molt efectiva (Universitat de Països Baixos, 2000) i una de les eines pedagògiques per excel·lència per a la gestió dels conflictes, basada en la confidencialitat, l'objectivitat i la neutralitat de la persona que fa la mediació, com a figura que facilita el diàleg, la presa ajustada de decisions, la comunicació i la participació entre les parts, essent conscient que el seu poder s'exerceix sobre el procediment en la resolució del conflicte i no sobre les parts implicades (Pérez Serrano i Pérez de Guzmán, 2011; Pérez de Guzmán, Amador Muñoz i Vargas, 2011).

Cal superar l'error de donar als conflictes només connotacions negatives, associades al malestar i al fracàs

En qualsevol cas, cal superar l'error de donar als conflictes només connotacions negatives, associades al malestar i al fracàs, i passar a considerar-los com a possibles experiències d'aprenentatge, fins i tot aprofitant les situacions de tensió pròpies de les relacions conflictives i l'atenció que solen captar per formar cap a una cultura institucional dels centres educatius que aposti per una cultura de pau, assumint els conflictes com un repte per a gestionar-los de manera no-violenta (Sánchez, 2017). Les pràctiques curriculars dels centres educatius han d'incloure entre les seves propostes el foment de

valors de no-violència, justícia i solidaritat i la gestió positiva de conflictes per als quals els professionals de l'educació social poden ser molt útils (Villalba, 2016).

La convivència escolar des de la perspectiva de cultura de pau

L'educació basada en la convivència i la pau pot ser definida com aquella que se centra en el desenvolupament de la persona tant a nivell personal com col·lectiu des d'una perspectiva creativa i no-violenta que suposi una forma diferent de pensar, sentir i actuar tenint en compte valors d'igualtat, solidaritat, respecte i justícia (Zaitegi, 2010). La posada en marxa d'intervencions basades en la convivència dona lloc a la prevenció i la gestió positiva de qualsevol tipus de situació o conducta violenta que pugui sorgir i també a la creació d'espais de pau (Villalba, 2016).

Com ens indica Sánchez (2018), el significat de convivència escolar no és unívoc. En un extrem, hi trobaríem concepcions que donen importància, per damunt de tot, a l'ordre, i que, per tant, entenen que la majoria de les actuacions encaminades a afavorir-lo han de mantenir, sigui com sigui, les condicions que en permetin les manifestacions i alhora han d'impedir i neutralitzar les que el dificultin. La situació millor seria la que no tingués cap mena de problema i, en el cas de detectar-ne cap en forma de conducta contrària o poc favorable, caldria identificar-lo, classificar-lo i intentar eliminar-lo.

A l'altre pol tindríem les concepcions de la convivència que assumeixen l'existència dels conflictes com quelcom consubstancial a la vida i que, atesa la intensa vitalitat constatable en els espais educatius, són habituals en el desenvolupament de les activitats que hi tenen lloc, de manera que tenim la necessitat d'aprendre a conviure-hi i a utilitzar-los com a fonts d'aprenentatge per adquirir i consolidar comportaments afavoridors de la convivència escolar i social.

Portada a les seves últimes conseqüències, la primera concepció de la convivència escolar podria suposar, si cal, instaurar alguns principis de política educativa excloent i elitista, i també accions educatives que poguessin acabar en pràctiques com la presència permanent de guàrdies de seguretat a les escoles i als instituts. Sense arribar a aquests extrems, podem observar tractaments de la convivència escolar, tant en treballs de recerca com en propostes programàtiques i fins i tot en documents de legislació educativa, que, segurament sense pretendre-ho, es col·loquen a prop del posicionament que acabem d'assenyalar. Com és lògic, entre els dos pols se situaria la majoria de les visions sobre la convivència escolar i de les pràctiques educatives.

El significat de convivència escolar no és unívoc

Els estudis detallats sobre els comportaments violents (Sanmartín, 2013) i contraris a la convivència escolar han ajudat a conèixer-los, a classificar-los, a intentar esbrinar-ne els orígens, a intentar comprendre les motivacions i, en definitiva, a tenir-ne tota la informació possible per poder evitar-los, tot creant-se una sèrie de valuoses aportacions per a la recerca disciplinar i interdisciplinar que han incidit positivament en diversos camps científics implicats en el coneixement del tema. En canvi, no s'han prodigat amb la mateixa freqüència, tot i els lloables intents d'alguns investigadors, estudis similars sobre els comportaments no-violents facilitadors de la convivència escolar, de manera que no podem disposar encara d'un cos científic que permeti conèixer-los amb més profunditat i, sobretot, que ens permeti pensar i elaborar estratègies d'actuació individuals i col·lectives basades en els principis de la cultura de pau i en les aportacions de la recerca per a la pau, que es constituïrien, sens dubte, en una de les millors formes de prevenir la violència i afavorir la convivència escolar (Sánchez, 2018). Per a això és necessari establir mecanismes de diàleg i negociació amb tots els agents educatius per tal d'arribar a establir consensos per a la creació d'un ambient escolar que faciliti viure situacions de cultura de pau en els centres, per a la qual cosa és decisiva la implicació d'aquests agents i la participació de la comunitat educativa en tot el procés de diàleg, negociació i establiment de normes de convivència, que és impossible sense una democratització dels estils d'organització i gestió dels centres escolars, com ens indica García Fernández (2011).

Proposta formativa en cultura de pau des de l'educació social

Basant-nos en la fonamentació teòrica anterior, presentem aquesta proposta amb la finalitat de promoure la formació de l'alumnat i del professorat en la gestió de conflictes i en estratègies de convivència escolar des de la perspectiva de la cultura de pau, per a la qual és imprescindible el treball interdisciplinari de diferents professionals de l'educació, entre els quals destaquen els educadors socials.

Indicadors per a la detecció de les necessitats en els contextos de la intervenció

En aquest apartat es descriuran els aspectes més importants sobre el centre educatiu en què es pretén dur a terme aquesta proposta d'intervenció, així com les característiques fonamentals dels alumnes, el professorat, l'entorn social i la cultural del centre, sobretot pel que fa a la temàtica abordada.

Tota proposta d'intervenció ha de començar amb una detecció de les necessitats per part de l'educador social del centre educatiu ja que serà el responsable del disseny i l'avaluació de l'assoliment dels objectius de la intervenció.

El centre de referència per dur a terme aquesta proposta d'intervenció és l'escola La Salle-El Carmen de Melilla, tot i que podria dur-se a terme en altres centres escolars. Les instal·lacions del centre estan compostes per sis aules repartides en aules d'educació infantil, primària i secundària, algunes de les quals es destinen a treballar la convivència escolar. Aquest centre ha estat seleccionat, entre altres raons, perquè des dels seus orígens ha realitzat una gran aposta per la convivència. El projecte de centre recull entre les seves bases la potenciació de la convivència i de valors per tal de crear espais d'acord amb l'educació per a la pau a través d'una metodologia interactiva i estimulante, fugint d'estratègies autoritàries de gestió, malgrat que no aposta expressament per altres metodologies directament derivades de la recerca per la pau, com les assenyalades per Sánchez (2018).

L'escola està situada a la plaça de San Juan Bautista de la Salle, al districte 2, a prop del centre de la ciutat i davant d'una residència militar. La ubicació cèntrica del centre facilita l'accés a les diferents institucions i espais de la ciutat, com parcs, Ajuntament, Palau de Congressos, etc.

Aquest projecte de recerca s'adreça a alumnes de 5è i 6è de primària, amb edats compreses entre els 10 i els 12 anys. És important destacar que el projecte educatiu de centre inclou entre els seus principis la participació de les famílies en moltes de les activitats dutes a terme al llarg de l'any acadèmic com a part fonamental del procés de millora de la convivència, fet que facilita el treball amb professors, alumnes i famílies, portant a terme dinàmiques que els involucrin a tots. La primera acció formativa de l'educador social s'adreçarà al professorat perquè compti amb les eines i habilitats necessàries per formar part de l'equip de professionals d'aquest projecte.

Tota proposta d'intervenció ha de començar amb una detecció de les necessitats per part de l'educador social

Objectius de la intervenció

- 1) Conèixer i emprar adequadament els conceptes fonamentals de l'educació per a la cultura de pau tant per part del professorat com per part de l'alumnat.
- 2) Millorar, i si escau adquirir, el domini de les estratègies de gestió de conflictes en els espais educatius.
- 3) Conscienciar el professorat i l'alumnat de la importància de la convivència en els centres educatius, especialment des de la perspectiva de la cultura de pau.
- 4) Afavorir la implicació de tota la comunitat educativa en la proposta.

Continguts

- La cultura de pau i les seves implicacions educatives.
- Els conflictes i el seu potencial en l'educació.
- Les estratègies de gestió de conflictes en els espais educatius.
- La convivència des de la perspectiva de la cultura de pau.
- La negociació i la mediació com a estratègies de resolució positiva de conflictes a l'escola.

Metodologia

La metodologia que farem servir és de caràcter globalitzador perquè l'aprenentatge dels continguts no es dugui a terme de manera aïllada i perquè els conceptes es relacionin en tot moment entre si en els diferents àmbits de l'experiència formativa. També serà flexible, i s'adaptarà a les necessitats, els interessos, les curiositats o les característiques específiques de l'alumnat, del qual es requerirà intervenció activa i participació perquè l'aprenentatge sigui al més enriquidor possible.

Algunes de les activitats que es duran a terme tenen un caràcter lúdic atès que no cal oblidar que es treballa amb infants i que és important incentivar-los mitjançant dinàmiques que suposin una motivació en els processos d'aprenentatge.

El paper de l'educador social serà facilitar-li la formació i les habilitats necessàries

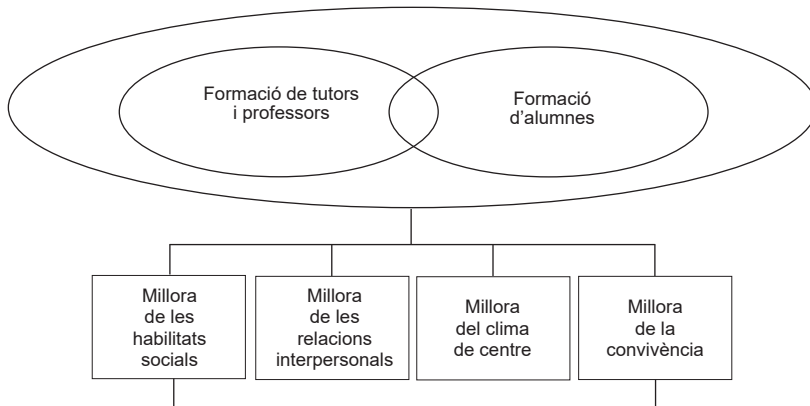
Pel que fa al professorat, el paper de l'educador social serà facilitar-li la formació i les habilitats necessàries perquè pugui posar en pràctica amb els seus grups d'alumnes diferents dinàmiques i activitats incorporades en els plans educatius, i perquè en els casos de conflictes imprevistos sàpiguem emprar les estratègies més adequades per al tractament del conflicte que es pretén gestionar.

Encara que sigui el professorat, un cop format, que expliqui als alumnes les activitats a realitzar, l'educador social del centre educatiu serà a l'aula supervisant-ne i guiant-ne la realització, a més serà l'encarregat d'aplicar les tècniques i instruments de seguiment i avaluació de tot el procés formatiu, així com de fer suggeriments de millora. El centre no disposa actualment d'educadors socials. Les seves funcions les assumeixen els orientadors, tot i que valoren la necessitat d'incorporar educadors socials al claustre, cosa que es farà efectiva el proper curs.

La implicació de tota la comunitat educativa és essencial, per aquesta raó des de l'educació social es pretén que tant professors, alumnes com familiars participin en la proposta, rebin formació i participin activament en les activitats per tal d'adquirir les estratègies adequades que permetin afrontar els conflictes de forma positiva i desenvolupar les habilitats socials necessàries.

Com ens indiquen Benítez, Tomás i Justicia (2005) respecte al programa d'intervenció "Educación para la convivencia en contextos escolares", la formació teòrico-pràctica amb l'alumnat és fonamental, però si es pretén que els resultats siguin duradors cal que els professors rebin una formació prèvia, ja que, en el nostre cas, el foment de la cultura de pau al centre educatiu depèn de tots els agents implicats, tal com apareix a la figura 1.

Figura 1. Formació de la comunitat educativa com a element facilitador d'un clima adequat de convivència escolar

Font: Benítez *et al.*, 2005.

Activitats de la intervenció

Les activitats que es pretenen dur a terme amb aquesta proposta s'adrecen al professorat i l'alumnat. Quant als familiars, la participació se centrarà sobretot en l'activitat final, l'estructura i temporització de la qual serà diferent a les altres activitats.

En primer lloc, es pretén que l'educador del centre educatiu dugui a terme dues sessions teòrico-pràctiques adreçades al professorat la durada de les quals serà de dues hores i mitja per a cada sessió. En segon lloc, un cop assimilats els coneixements fonamentals de la temàtica, els professors seran els encarregats de dur a terme les sessions dissenyades per l'educador social a les hores de tutoria. Es diferenciaran en dos blocs, el primer dels quals constarà de tres sessions d'una hora de durada cadascuna, en què s'abordaran coneixements teòrics sobre la cultura de pau, la convivència, la mediació, etc. En el segon bloc es desenvoluparan les dinàmiques en què es posaran en pràctica els coneixements que s'hagin vist abans. Durant el desenvolupament de la proposta, l'educador social del centre educatiu guiarà els professors per a un desenvolupament de les sessions correcte i serà l'encarregat d'avaluar les diferents parts implicades en la proposta i de fer seguiment de l'evolució en la consecució dels objectius plantejats.

El foment de la cultura de pau al centre educatiu depèn de tots els agents implicats

L'educador social del centre educatiu guiarà els professors per a un desenvolupament de les sessions correcte

Des de l'educació social s'ha d'apostar per la implicació de les famílies en les propostes que es duguin a terme en els centres escolars

Finalment, cal assenyalar que, atès el paper fonamental que tenen les famílies a l'hora de construir espais de pau, des de l'educació social s'ha d'apostar per la implicació de les famílies en les propostes que es duguin a terme en els centres escolars, per la qual cosa s'inclou una activitat final en què participaran pares, professors i alumnes conjuntament.

Activitats adreçades al professorat

Es duran a terme dues sessions d'una durada de dues hores i trenta minuts cadascuna. És important destacar que la formació del professorat tindrà lloc en horari extraescolar, de 16.00 a 18.30 hores.

Taula 1: La cultura de pau és cosa de tots - 1

Objectius de referència	1, 2, 3 i 4
Destinatari	Tutors de les aules en què es durà a terme el projecte, en total quatre. Oberta a altres professors del centre que hi vulguin participar.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: power-point sobre el tema, qüestionari d'avaluació inicial. • Espacials: aula del centre. • Humans: educador social del centre.
Temporització	2 hores i 30 minuts.
Desenvolupament	<p>En primer lloc l'educadora social farà una breu introducció sobre la importància de fomentar la cultura de pau en els centres educatius, posteriorment lliurarà als professors un qüestionari de diagnòstic inicial en el qual hauran de contestar preguntes relacionades amb diferents conceptes que es tractaran al llarg d'aquesta sessió.</p> <p>L'objectiu d'aquest qüestionari és conèixer els coneixements previs del professorat a l'inici de l'activitat. Un cop s'hagi realitzat el qüestionari, s'obrirà un torn de debat en què els professors comentaran i debateran a partir de les seves respostes i sobre els termes i conceptes nous, si escau. Després del debat, l'educadora social procedirà a explicar els conceptes bàsics següents:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Què és la cultura de pau? • Quina diferència hi ha entre la violència i el conflicte? • Com es gestiona un conflicte de manera positiva? • Habilitats necessàries en la gestió de conflictes. • Quin és el procés de gestió d'un conflicte? • Importància de crear espais de pau en els centres educatius. • Importància de la convivència com a factor clau en l'educació dels alumnes. <p>L'exposició dels continguts es combinarà amb preguntes i respostes entre els participants, fet que donarà lloc a debats, orientats especialment cap a l'aplicabilitat d'aquests continguts a les característiques pedagògiques del centre.</p> <p>Abans de finalitzar la sessió, els participants ompliran un qüestionari de satisfacció.</p>
Avaluació	<p>Fonamentalment s'avaluarà mitjançant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • L'observació d'indicadors com l'interès, la participació i la predisposició del professorat durant la sessió formativa. • Les respostes obtingudes en el qüestionari inicial adreçat a professors.

Font: Elaboració pròpia.

Taula 2: La cultura de pau és cosa de tots - 2

Objectius de referència	1, 2, 3 i 4
Destinataris	Els quatre tutors de les aules en què es durà a terme el projecte. Oberta a altres professors del centre que hi vulguin participar.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: power-point sobre el tema, fitxa amb l'estudi de casos que es planteja, fitxa amb la descripció del role-playing i de les qüestions plantejades. • Espacials: aula del centre. • Humans: educador social del centre.
Temporització	2 hores i 30 minuts.
Desenvolupament	<p>En primer lloc es repassaran els conceptes de la sessió anterior. Tot seguit s'explicarà que aquesta segona sessió és pràctica per aplicar els conceptes anteriors. L'educadora social presentarà l'estudi de casos i, posteriorment, tots els professors hauran de plantejar possibles solucions a la situació.</p> <p>La segona part de la sessió consisteix en un role-playing proposat per l'educadora social. Els professors hauran de representar una entrevista tutorial amb l'alumnat, una altra amb el grup d'amics i una altra amb les famílies, en relació amb un personatge hipotètic.</p> <p>Per acabar, els professors reflexionaran i debatran sobre el desenvolupament de les entrevistes i finalitzaran amb una posada en comú sobre els següents aspectes:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Preparació • Obertura • Desenvolupament • Seguiment • Finalització
Avaluació	<p>Fonamentalment s'avaluarà mitjançant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • L'observació d'indicadors com l'interès, la participació i la predisposició del professorat durant la sessió formativa. • Les respostes dels professors en el debat posterior a l'estudi de casos i les respostes obtingudes a la fitxa de reflexió del role-playing. • El qüestionari de satisfacció sobre les dues sessions.

Font: Elaboració pròpia.

Activitats adreçades a l'alumnat

Es duran a terme tres sessions amb l'alumnat que seran impartides pels tutors, que ja han rebut una formació prèvia per l'educador social. Les dues primeres seran de continguts teòrics i l'última tindrà com a objectiu l'assimilació dels conceptes teòrics mitjançant un debat en grup, la projecció d'un vídeo i una reflexió posterior i una prova escrita de continguts mitjançant la qual s'avaluarà el nivell de comprensió dels alumnes sobre els temes tractats en les sessions anteriors. Les sessions tindran lloc els divendres a l'hora de tutoria, l'última de l'horari escolar.

Es duran a terme tres sessions amb l'alumnat que seran impartides pels tutors, que ja han rebut una formació prèvia per l'educador social

Taula 3: La cultura de pau és cosa de tots - 1

Objectius de referència	1, 2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: power-point sobre els continguts. • No fungible: projector. • Espacials: aula del centre. • Humans: tutor de cada aula i educador social.
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>Començarà amb diferents vídeos sobre situacions de violència i les seves conseqüències, sobre les quals els alumnes han de respondre:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Què és el conflicte? • Què és la violència? • Què és la pau? • Què és la cultura de pau? • Què entenem per espai de pau? <p>Posteriorment el tutor analitzarà les respostes i explicarà els conceptes fonamentals.</p>
Avaluació	<p>Fonamentalment s'avaluarà mitjançant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • L'observació directa de l'interès, participació i predisposició de l'alumnat. • Les respostes al qüestionari de diagnòstic inicial.

Font: Elaboració pròpia.

Taula 4: La cultura de pau és cosa de tots - 2

Objectius de referència	1, 2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: power-point sobre el tema. • Espacials: aula del centre. • Humans: tutor i educador social.
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>El tutor de l'aula continuarà la sessió formativa seguint l'índex de continguts.</p> <p>El punt d'inici de la formació no està establert sinó que dependrà de l'últim punt tractat en la sessió anterior, incloent-hi debats i estimulant preguntes aleatòries durant el transcurs de les sessions i motivant la participació.</p>
Avaluació	<p>Fonamentalment s'avaluarà mitjançant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Preguntes aleatòries per conèixer el grau de comprensió dels alumnes. • L'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup (vegeu l'annex 1D).

Font: Elaboració pròpia.

Taula 5. Cine fòrum “La guerra dels botons”

Objectius de referència	1, 2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • No fungibles: pel·lícula, DVD, projector. • Espacials: aula disponible. • Humans: tutor i educador social.
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>Després d'haver visionat “La guerra dels botons”, els alumnes hauran de fer-ne un resum, descriure els personatges i contar una sèrie de preguntes sobre la pel·lícula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Com fa les classes el professor? • Per què comença la guerra entre els nens? • Per què hi ha guerres al món? • Per què la Violette s'amagava en aquest poble? • Com era la relació del Lebrac amb el seu pare? • Per què el fill de l'alcalde els traeix?
Avaluació	<p>Fonamentalment s'avaluarà mitjançant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • L'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup que ja hem esmentat. • Una fitxa de reflexió sobre la pel·lícula, que es lliurarà un cop hagi finalitzat la pel·lícula (vegeu l'annex 1).

Font: Elaboració pròpia.

Taula 6. Mural i debat sobre “La guerra dels botons”

Objectius de referència	1, 2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: cartolina, retoladors, colors, llapis. • Espacials: aula disponible. • Humans: tutor i educador social
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>El professor preguntarà als alumnes si coneixen una altra manera de solucionar una guerra diferent a la que planteja la pel·lícula; després entre tots hauran de proposar diferents solucions a conflictes que puguin sorgir a l'escola i reflectir-les, treballant en petits grups, en un mural de cartolina.</p> <p>Cada alumne haurà de participar escrivint al mural almenys una solució. Els murals resultants es col·locaran als passadissos del centre educatiu a manera de propostes per a la reflexió diària.</p>
Avaluació	<p>Fonamentalment s'avaluarà mitjançant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • La implicació de l'alumnat en la realització del mural i en els debats. • L'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup que ja hem esmentat.

Font: Elaboració pròpia.

Taula 7: El conflicte, tot apropant les nostres postures - 1

Objectius de referència	2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: cartolines amb un "Sí" i un "NO". • Espacials: aula sense cadires. • Humans: tutor i educador social.
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>Es col·locarà a l'aula una cartolina amb un "Sí" en una paret i en la paret del davant una altra amb un "NO". El grup d'alumnes romandrà al centre de l'aula i se'ls demanarà que, quan escoltin la frase que dirà el professor, es posicionin en cadascuna de les pancartes en funció de si hi estan d'acord o no. No pot quedar-se al mig cap alumne. Els membres de cada grup hauran d'argumentar la seva decisió.</p> <p>Els membres del grup del "Sí" faran un pas cap al centre de la classe per cada argument amb què estiguin d'acord, i faran el mateix els del grup del "NO". S'intentarà que cada grup convenci l'altre amb nous arguments, i cada vegada que un membre se sent convençut fa un pas cap al mig. La dinàmica acaba quan no hi ha nous arguments. Es repetirà per a cada cas conflictiu.</p>
Avaluació	Fonamentalment s'avaluarà mitjançant l'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup que ja hem esmentat.

Font: Elaboració pròpia.

Taula 8: El conflicte, tot apropant les nostres postures - 2

Objectius de referència	2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Espacials: aula. • Humans: tutor i educador social.
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>Es divideix els alumnes en tres subgrups, A, B i C.</p> <p>Els grups A i B es col·loquen l'un davant l'altre, mentre que el grup C roman com a observador; s'introdueix un tema de debat i es demana als grups A i B que prenguin posicions contràries respecte al tema.</p> <p>Al grup C se li demana que es mantingui imparcial en tot moment, que escolti els arguments dels altres dos grups i que intervingui una vegada hagin acabat assenyalant els aspectes comuns i apropant les postures.</p> <p>Després els grups rotaran, i l'activitat s'acabarà quan tots els grups han estat conciliadors-observadors.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alguns dels temes que es suggereix de treballar són: • La majoria cultural no fa res per adaptar-se a les minories. • La violència és necessària per a protegir-se.
Avaluació	Fonamentalment s'avaluarà mitjançant l'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup que ja hem esmentat

Font: Elaboració pròpia.

Taula 9: Negociem!

Objectius de referència	2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: guixos. • No fungibles: pissarra. • Espacials: aula. • Humans: tutor i educador social.
Temporització	1 hora
Desenvolupament	<p>Es divideix el grup en dos, A i B.</p> <p>Els grups es col·loquen l'un davant l'altre i es tria un tema a negociar. Per exemple, el contingut d'una activitat extraescolar.</p> <p>El grup A ha de posar-se d'acord per triar una activitat i el B n'ha de triar una altra de diferent.</p> <p>Exemple: el grup A tria passar el dia en contacte amb la natura i el B decideix anar a la platja.</p> <p>El tutor escriurà les propostes i els beneficis a la pissarra. Demanarà a cada grup que remarqui un benefici de la seva proposta.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Les preguntes concretes serien: • Per què és important per a vosaltres anar a...? • Quina finalitat té per a vosaltres anar a...? • Què creieu que aconsegiu amb aquesta activitat? • Què hi guanyem si acceptem la vostra proposta? <p>S'apunten totes les respostes, a partir de les quals es tornarà a plantejar la mateixa pregunta fins que tots dos grups arribin a una base comuna de les diferents propostes.</p>
Avaluació	Fonamentalment s'avaluarà mitjançant l'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup que ja hem esmentat.

Font: Elaboració pròpia.

Taula 10: Anem d'excursió!

Objectius de referència	2 i 3
Destinatari	Alumnat de 5è i 6è de primària.
Recursos	<ul style="list-style-type: none"> • Fungibles: guixos. • No fungibles: pissarra. • Espacials: espai exterior al centre (parc de Rostrogordo). • Humans: tutors de 5è i 6è, professorat i familiars voluntaris.
Temporització	De 9 a 16 hores
Desenvolupament	<p>Com a dinàmica final del procés formatiu es proposa una excursió a aquest espai de la ciutat on els alumnes podran estar en contacte amb la natura i podran realitzar diferents activitats a l'aire lliure, tot inclouent-hi els familiars, el professorat i l'alumnat com a agents dels processos de socialització i convivència.</p> <p>Algunes de les activitats per a l'alumnat serien:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Partits d'esports practicables (futbol, natació, pilota-tir, etc.). • Altres activitats a la piscina. • Jardineria i cura del medi ambient. • Creació de coreografies grupals.
Avaluació	Fonamentalment s'avaluarà mitjançant l'observació directa a través de les rúbriques d'avaluació del treball cooperatiu individual i en grup que ja hem esmentat.

Font: Elaboració pròpia.

Avaluació

L'avaluació prevista serà objectiva, individualitzada, sumativa, integral i globalitzadora i s'utilitzaran les tècniques i instruments que se sintetitzen a la taula 11 i s'exemplifiquen a l'annex 2.

Es durà a terme una avaluació diagnòstica per avaluar el coneixement que tenen els destinataris de la proposta

Tant a la primera sessió adreçada al professorat com a la primera sessió adreçada a l'alumnat es durà a terme una avaluació diagnòstica per avaluar el coneixement que tenen els destinataris de la proposta. Les preguntes dirigides a l'alumnat seran dissenyades per l'educador social, i s'adaptaran a l'edat dels menors perquè siguin fàcilment comprensibles. A més, es farà servir la tècnica de pluja d'idees i el tutor de l'aula disposarà d'una rúbrica per avaluar les respostes dels alumnes durant la sessió. Es faran anotacions i rúbriques que permetran a l'educador avaluar tant les necessitats de partida com els resultats de les intervencions que es duguin a terme.

En acabar cada activitat l'educador social ha de lliurar al professorat i a l'alumnat rúbriques per avaluar els continguts tractats, les sensacions viscudes, la participació, l'interès, la integració amb els companys i el grau de consecució dels objectius proposats. Tot plegat, per fonamentar possibles modificacions en futures activitats.

De la mateixa manera, en acabar la darrera sessió es lliurarà al professorat i a l'alumnat un qüestionari per avaluar aspectes relacionats amb la formació rebuda, el grau de comprensió de les explicacions de les activitats, la implicació de l'educador social o, si escau, del professorat.

D'altra banda, al llarg de tot el procés cada tutor aplicarà entrevistes dissenyades prèviament amb l'educador social per tal d'avaluar si els alumnes tenen estratègies adequades de gestió positiva dels conflictes.

Taula 11. L'avaluació: tipus, moments, tècniques i instruments

Tipus de avaluació	Quan i per què	Tècniques i instruments
Inicial o diagnòstica	Al principi del desenvolupament, per saber quins són els coneixements previs dels participants.	<ul style="list-style-type: none"> • Pluja d'idees. • Qüestionari d'avaluació diagnòstica inicial.
Formativa	Durant el desenvolupament de les activitats, per tal de fer-ne seguiment i per a detectar errors o dificultats que puguin sorgir.	<ul style="list-style-type: none"> • Rúbriques. • Qüestionari de satisfacció de cada activitat. • Observació directa d'aspectes com l'interès, la participació i la motivació
Final	En acabar cada activitat, per determinar el grau d'assoliment dels objectius.	<ul style="list-style-type: none"> • Qüestionaris d'avaluació final. • Qüestionaris de satisfacció en les activitats. • Qüestionari de valoració final del professorat i de la proposta.

Coavaluació	<p>Es farà entre docents i estudiants conjuntament. El professor citarà l'alumne per conèixer els progressos i les dificultats en el procés.</p> <p>Es farà especialment amb aquells alumnes que mostrin algun tipus d'estancament per tal de reconduir-ne el procés formatiu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Entrevista individualitzada entre el professor i l'alumne.
Autoavaluació	<p>Amb la finalitat que els participants valorin la seva experiència formativa, especialment els propis progressos i dificultats.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Qüestionaris.
Autoavaluació docent i proposta de millora	<p>Un cop finalitzada la formació, per conèixer com s'ha viscut i poder detectar-ne millores.</p> <p>El paper de l'educadora social és fonamental per a l'organització i desenvolupament d'aquestes autoavaluacions perquè tinguin més sentit formatiu que no pas qualificador.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Qüestionaris d'autoavaluació. • Rúbriques.

Font: Elaboració pròpia.

Conclusions

La proposta formativa que hem presentat encara no ha estat implantada ni desenvolupada. Quan es posi en pràctica s'avaluarà i serà el moment de treure conclusions més valuoses sobre el seu grau d'aplicabilitat i, segons com hagi estat l'aplicació i el nivell de compliment dels objectius previstos, sospesar la necessitat de fer-hi modificacions i millores. No obstant això, considerem que la proposta en si mateixa suposa una aposta per millorar el paper de l'educació social en la pràctica educativa escolar en l'actualitat, fonamentalment perquè potencia una interrelació necessària per entendre la vida diària de l'escolaritat en un sistema educatiu universal com el nostre, la de l'educació social i la cultura de pau, subratllant la importància dels educadors socials a l'escola com a professionals decisius per poder implicar tots els components de la comunitat educativa en la consecució d'una cultura institucional de l'escola basada en la cultura de pau, que permeti fer-la visible, que permeti la gestió pacífica dels conflictes i, en definitiva, la creació d'espais de pau en les institucions educatives, extrapolables a altres àmbits essencials de la societat.

La proposta suposa una aposta per millorar el paper de l'educació social en la pràctica educativa escolar en l'actualitat

Sebastián Sánchez Fernández
 Investigador de l'Institut de la Pau i els Conflictes
 Departament de Didàctica i Organització Escolar
 Universitat de Granada
 ssanchez@ugr.es

Nor El Messoudi Ahmed Al-lal
 Educadora social
 Especialitzada en diversitat cultural i educació per a la cultura de pau
 norelmessoudi@hotmail.com

Bibliografia

- Benítez, J. L.; Tomás, A.; Justicia, F.** (2005). Educación para la convivencia en contextos escolares: una propuesta de intervención contra los malos tratos entre iguales. *Apuntes de Psicología*, 1, 23-27-40.
- Bernardo Carrasco, J.** (2011). *Enseñar hoy. Didáctica básica para profesores*. Madrid: Síntesis.
- Borlaug, N.; Pérez Esquivel, A.; Dalai Lama, Gorbachov, M. S.; Maguire, M.; Mandela, N. et al.** (1999). *Manifiesto 2000*. París: Unesco. Recuperat de: http://www3.unesco.org/manifiesto2000/sp/sp_manifeste.htm.
- Bretones Peregrina, E.; Solé Blanch, J.; Meneses Naranjo, J.; Castillo Carbonell, M.; Fàbregues Feijóo, S.** (2019). ¿Qué dicen los centros educativos de Cataluña sobre la incorporación de educadores sociales en las escuelas y los institutos? *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 71, 39-59.
- Castillo Carbonell, M.** (2019). Interrogants, debat, respostes. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 71, 6-12.
- Cerdas-Agüero, E.** (2015). Desafíos de la educación para la paz hacia la construcción de una cultura de paz. *Revista Electrónica Educare*, 19(2), 135-154. Recuperat de: <http://dx.doi.org/10.15359/ree.19-2.9>
- Declaración de Luarca** (Asturias) sobre el derecho humano a la paz. (2008). *Revista de Paz y Conflictos*. Recuperat de: https://www.ugr.es/~revpaz/documentacion/rpc_n1_2008_doc1.pdf
- García Fernández, J. A.** (2011). Lo organizativo en la escuela intercultural. En Besalú, X.; López, B. (coord.). *Interculturalidad y Ciudadanía: Red de Escuelas Interculturales* (p. 59-69). Madrid: Wolters Kluwer.
- Gradaïlle Pernas, R.; Caride Gómez, J. A.** (2018). La educación social como un derecho al servicio de los pueblos y la vida. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 68, 11-26.
- Jiménez Bautista, F.** (2009). Hacia un paradigma pacífico: La paz neutra. *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales*, Extra 1, 141-190.
- Molina, B.; Muñoz, F. A.** (Eds.) (2004). *Manual de Paz y Conflictos*. Granada: Universitat de Granada i Consejería de Educación y Ciencia de la Junta de Andalucía.
- Organización de las Naciones Unidas** (1999). Declaración y Programa de acción sobre una Cultura de Paz. Recuperat de: <https://www.un.org/es/ga/62/plenary/peaceculture/bkg.shtml>
- Pérez de Guzmán, M. V.; Amador, L. V.; Vargas, M.** (2011). Resolución de conflictos en las aulas: un análisis desde la investigación-acción. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 18, 99-114.
- Pérez Serrano, G.; Pérez de Guzmán, M. V.** (2011). *Aprender a convivir. El conflicto como oportunidad de crecimiento*. Madrid: Narcea.
- Petrus, A.** (2004). Educación social y educación escolar. *Pedagogía social. Revista interuniversitaria*, 11, 87-110.
- Sánchez, S.** (2017). Promover una cultura de paz en la escuela. *Cuadernos de Pedagogía*, 480, 28-31.

Sánchez, S. (2018). La convivencia escolar desde la perspectiva de la investigación para la cultura de paz. *Participación Educativa. Revista del Consejo Escolar del Estado*, 5 (8), 57-68.

Sánchez, S.; Pérez de Guzmán, M. V.; Rebolledo, T.; Rodríguez, R. (2019). La Cultura de Paz y Conflictos. Implicaciones socioeducativas. *Collectivus. Revista de Ciencias Sociales*, 6 (1), 235-250.

Sanmartín, J. (2013). *La violencia y sus claves*. Barcelona: Ariel.

Trianes, V. M. García, A. (2002). Educación socio-afectiva y prevención de conflictos interpersonales en los centros escolares. *Revista Interuniversitaria de formación del profesorado*, 44, 173-189.

Tuvilla, J. (2004). *Cultura de Paz. Fundamentos y claves educativas*. Bilbao: Desclée de Brouwer.

UNESCO (1996). *From a culture of violence to a culture of peace*. París: Ediciones Unesco.

Université de Paix (2000). *Graines de médiateurs. Médiateurs en herbe*. Bruxelles: Memor.

Villalba, J. (2016). La convivencia escolar en positivo. En *Revista Educación y Humanismo*, 18(30), 92-106. <http://dx.doi.org/10.17081/edu-hum.18.30.1324>

Zaitegi, N. (2010). La educación en y para la convivencia positiva en España. *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en educación*, (8),2. <http://www.rinace.net/reice/numeros/arts/vol8num2/art5.pdf>

Annex 1. Fitxa de reflexió sobre la pel·lícula “La guerra dels botons”**Nom i cognoms:****Curs:***A continuació et proposo respondre a una sèrie de preguntes sobre la pel·lícula:*

1. Fes un resum de la pel·lícula.
2. Descriu els personatges següents:
 - Professor
 - Lebrac (cap dels nois del poble)
 - Pare de Lebrac
 - L'asteca (cap de l'altre poble)
 - Petit Gibus (nen més petit del poble)
 - Violette (xicota de Lebrac)
 - Simone (tia de Violette)
3. Com fa les classes el professor?
4. Per què comença la guerra entre els nens?
5. Per què creus que hi ha guerres al món?
6. Per què la Violette s'amagava en aquest poble?
7. Com era la relació del Lebrac amb el seu pare?
8. Per què el fill de l'alcalde els traeix?

Font: Elaboració pròpia.

Annex 2. Tria de tècniques i instruments d'avaluació

- a) Rúbrica d'avaluació de las sessions impartides per l'educadora social al professorat

Valora en una escala de l'1 al 4 el grau de rellevància de la pràctica desenvolupada per l'educadora social amb el professorat

	4. Excel·lent	3. Bé	2. Regular	1. Malament
Ítems	Valoració			
1. Disseny de diferents activitats d'aprenentatge per a l'assoliment dels objectius.				
2. Explicació dels objectius i informació sobre la utilitat i importància de la proposta formativa.				
3. Utilitat del qüestionari d'avaluació diagnòstica per conèixer els meus coneixements previs.				
4. Les activitats estan ordenades adequadament.				
5. Els recursos i materials són adequats.				
6. L'ambient de treball és bo i facilita la comunicació.				
7. L'educadora valora els coneixements adquirits i no només se centra a complir amb els objectius.				
8. He pogut expressar els meus punts de vista i resoldre els meus dubtes als debats i discussions en grup.				

Font: Elaboració pròpia.

b) Rúbrica d'avaluació de l'alumnat pels tutors

Grup:**Activitat:****Puntuació:****Data:**

4. Excel·lent	3. Bé	2. Regular	1. Malament
---------------	-------	------------	-------------

Críters d'avaluació	Valoració			
1. Distribució de grups: els alumnes accepten de bon grat la distribució dels grups assignada.				
2. Distribució de rols: els alumnes reparteixen la feina de manera assertiva i apropiada segons qualitats i preferències dels integrants.				
3. Respecte vers les normes: es respecten les normes per a la realització de tasques, que són debatudes i consensuades.				
4. Interès i implicació: mostren interès per l'activitat i s'involucren per assolir-ne els objectius.				
5. Ús del temps: fan un ús apropiat del temps i el distribueixen d'acord amb les tasques.				
6. Cohesió grupal: mostren unió en el grup, bon ambient i ambient de cooperació.				
7. Respecte i suport a la diversitat: empatitzen amb els companys que tenen alguna dificultat en el procés d'execució d'algunes tasques plantejades i els ajuden.				

Font: Elaboració pròpia.

c) Rúbrica d'avaluació individual de l'alumnat en el treball cooperatiu mitjançant l'observació directa del tutor

Nom de l'alumne:**Curs:****Data:****Valoració del procés:**

Indicadors	Excel·lent	Bé	Regular	Malament
Acceptació del paper i de les normes a seguir				
Participació				
Comportament				
Comprensió de l'activitat				
Realització de l'activitat				
Resultat de la seva aportació				

Font: Elaboració pròpia.

d) Guió d'entrevista personalitzada adreçada a l'alumnat

Preguntes personals

1. Quan és el teu aniversari?
2. Has viscut sempre a la mateixa adreça?
3. A quin familiar teu t'assembles físicament?

Preguntes relacionades amb l'escola

4. Què és el que més t'agrada de l'escola?
5. Què creus que pots aportar per millorar-la?
6. Tens amics a l'escola?
7. Quina assignatura t'agrada més?
8. Què opines sobre la manera d'ensenyar de l'escola? Què creus que es podria millorar?

Preguntes relacionades amb la llar

9. Explica'm el que vulguis sobre les persones amb què vius a casa.
10. A què es dediquen els teus pares?
11. Si tens germans, explica'm alguna cosa sobre la teva relació amb ells.
12. Tens habitació pròpia o compartida?
13. En quins espais acostumes a estudiar i a fer els deures?
14. T'ajuda algú a fer les tasques?

Preguntes sobre els interessos

15. Practiques cap activitat extraescolar? Quina? Quant temps hi dediques?
16. T'agrada viatjar? On has anat? Explica'm els detalls del teu viatge.

Preguntes relacionades amb els sentiments

17. Et consideres un nen trist, alegre, enfadat, etc.? Descriu-me com et sols sentir.
18. Què et sol fer enfadar normalment?
19. Com reacciones i com resols el teu enuig?

Font: Elaboració pròpia.

- 1 Programme for International Student Assessment. Últims informes publicats el 2015 i el 2018. Per a més informació, vegeu: <https://www.oecd.org/pisa/>.
- 2 “La guerra dels botons”. Christophe Barratier. França, 2011.